

Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi

Dergi Web sayfası: <http://dergipark.gov.tr/adea>

ISSN 2651 – 5067

ESKİ TÜRK EDEBİYATI HAKKINDAKİ TARTIşMALARDA GENEL BİR BAKIş

AN OVERVIEW OF THE DEBATES ABOUT OLD TURKISH LITERATURE

Metin CEYLAN*

*Öğr. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, metinceylan684@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4622-2760

Referans: Ceylan, M. (2024). Eski Türk Edebiyatı Hakkındaki Tartışmalara Genel Bir Bakış. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 52-76

Gönderilme Tarihi: 09.05.2024

Kabul Tarihi : 11.06.2024

Özet: Eski Türk edebiyatı XIII. yüzyıldan başlamak suretiyle XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden, yaklaşık altı yüzyıl boyunca Türk toplumunun duygu, düşünce ve hayat serüvenini içine alan bir olgudur. Bu edebiyatın, kuramsal olarak İslam kültürüne sıkı sıkıya bağlı olması, başlangıçta Fars edebiyatını örnek alışı, uzun yıllar onun etkisi altında devam etmesi ve Ağırlıklı olarak Arapça-Farsça kelimelerle üretilmiş bir edebiyat niteliğine sahip bulunuşu, onun kimi zaman olumsuz değerlendirmelere maruz kalmasının en önemli sebeplerindendir. Eski Türk edebiyatıyla ilgili genel eleştiriler, on yedi ve on sekizinci yüzyıllarda bazı Türk şair ve yazarlarınca dile getirilmiştir. Edebiyatın temel unsurlarıyla alakalı eleştiriler on dokuzuncu yüzyıldan itibaren Türk aydınlarının yeni bir medeniyet arayışı içerisinde Avrupa'ya yönelmeleri ile hız kazanmıştır. Devlet sisteminde uygulanan yenileşme hareketleriyle beraber sosyal ve kültürel hayattaki değişimlerden sonra yoğunlaşarak cumhuriyet döneminde yeni rejimin de ideolojik teşvik ve yönlendirmeleriyle söz konusu eleştiriler, zirveye ulaşmış ve günümüze kadar devam etmiştir.

Bu çalışmada, oldukça kapsamlı bir niteliğe sahip bulunan Eski Türk edebiyatının mahiyeti, günümüze bakan yönüyle ilgili bazı aydınların muhtasar

değerlendirmeleri ve eleştirileri esas alınarak incelenmiştir. Yerli ve yabancı aydınların edebiyatla ilgili değerlendirmelerinden seçilen paragraflar, Eski Türk edebiyatının eleştirildiği hususlar, belli başlı birkaç başlık altında kategorize edilerek analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Edebiyatı, Divan edebiyatı, Eleştiri, Dil

Abstract: Old Turkish literature is a phenomenon that started in the eighteenth century and continued until the second half of the nineteenth century, encompassing the feelings, thoughts and life adventure of Turkish society for about six centuries. The fact that Old Turkish literature is theoretically closely tied to Islamic culture, that it was initially modeled on Persian literature, that it continued under its influence for many years, and that it has the characteristics of a literature produced with Arabic-Persian words are among the most important reasons why it is sometimes subjected to negative evaluations. General criticisms of Old Turkish literature were voiced by some Turkish poets and writers in the seventeenth and eighteenth centuries. Criticism of the basic elements of literature gained momentum in the nineteenth century as Turkish intellectuals turned to Europe in search of a new civilization. These criticisms intensified after the changes in social and cultural life with the renewal movements implemented in the state system and reached their peak in the republican period with the ideological encouragement and guidance of the new regime and have continued until today.

In this study, the nature of Old Turkish literature, which has a very comprehensive nature, has been evaluated on the basis of the evaluations and criticisms of some intellectuals related to the aspect of the present day. Paragraphs selected from the evaluations of local and foreign intellectuals about literature, the issues in which Old Turkish literature is criticized are categorized and analyzed under a few main headings.

Keywords: Old Turkish Literature, Divan Literature, Criticism, Language

1.Giriş

Eski Türk edebiyatıyla ilgili günümüzde ileri sürülen en önemli eleştiriler; onun halktan kopuk, gayri milli bir zümre edebiyatı oluşu gibi yaygın bir kanaatin bulunmasıdır. Dilinin, zamanımıza göre ağır olarak telakki edilmesi, ölü bilgilere dayalı belli başlı sabit mazmunların kullanılması; özellikle aruzun, bu edebiyatın teşekkülünde bir yapı taşı niteliğine sahip bulunması bu yargıyı güçlendiren faktörlerdir. Bütün bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Bunlardan ilki; Eski Türk edebiyatının günümüzdeki en önemli probleminin anlaşılma problemi olmasıdır. Bunun en belirgin sebebi ise Divan şiirinde kullanılan dilin, bugüne göre daha eski olması ve Arapça- Farsça kelimelerin yoğun bir şekilde yer almasıdır. Diğeri ise bu edebiyatın günümüz itibarıyla geçerli bir edebiyat olmaktan uzak bulunuşu ile ilgili kanaattir. Bunun sebebi ise kullanılan mazmunların ve konularının, çağ dışı sayılması ve itibar görmemesidir. Eski Türk edebiyatıyla ilgili belki daha önemli bir mesele ise yüzyıllar boyu binlerce şair ve yazarın emeğiyle vücuda getirilmiş bulunan, oldukça değerli ürünlerin verildiği edebi birikimin, köhnemiş eşyalar gibi bir tarafa atılmasıdır.

Toplumun kendine ait bu kaynaklardan, şu ya da bu gerekçelerle yararlanamaması, onun sadece yüzyılların birikiminden uzak kalmasına sebep olmamış, halkın önemli bir sanat geleneğinden de mahrum kalmasıyla sonuçlanmıştır.

Hangi cihetten bakılırsa bakılsın, Eski Türk edebiyat, uzun zaman dilimi içerisindeki varlığıyla Anadolu, Rumeli, Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika coğrafyasında yaşayan şair ve yazarların müşterek emeğiyle vücuda getirdikleri bir edebiyattır. Bu edebiyat, Türk toplumunun tarihi süreç içinde geçirdiği değişim evrelerine paralel olarak değişip gelişmiş olan bir edebiyattır. Şu kadar var ki dünya edebiyatlarının benzer süreçlerden geçtiği bilinen bir gerçektir. Dünya milletlerinin ve edebiyatlarının geçirdikleri merhalelere rağmen bugün sahip oldukları edebiyatlar ve o toplumların ortaya koyduğu edebi ürünler, onların hayat serüvenlerinin, milli karakterlerinin ve estetik anlayışlarının yansıması olarak görülür.

Milletlerin dünya coğrafyası üzerindeki maceralarını akarsulara benzetirsek karşımıza şöyle temsili bir tablo çıkar. Dağların zirvelerinden küçük kaynaklar halinde aşağılara doğru akan sular, geçtikleri güzergâhlardan bünyelerine çok değişik mineraller alırlar. Bunun karşılığında bu sular da o bölgelere, geldikleri coğrafyalardan taşıdıkları daha farklı unsurlar bırakırlar. Neticede denizlere ulaştıklarında söz konusu suların özelliği birçok bakımdan değişmiş olur. Fakat bu sular, başlangıçtaki ana yapılarını, karışmış oldukları suların içinde hala muhafaza etmektedirler. Türkler de Altaylardan Anadolu'ya ve dünyanın muhtelif coğrafyalarına yayılırken temas kurdukları toplumlardan, kültürel bakımdan bazı unsurları bünyelerine almış ve kendileri de onlara bir şeyler vermişlerdir. Türklerin, yeni bir medeniyet iklimine girmeleriyle İslâm'dan ve yine eski bir medeniyete ve edebi dile sahip olan Farslardan etkilenmiş olmaları, tabii karşılanması gereken bir durumdur. Çünkü köklü medeniyetler ve dinamik toplumlar başka milletleri etkileyen özelliklere sahiptirler. Bundan dolayı milletlerin birbirlerini karşılıklı etkilemeleri doğal kabul edilir. Dolayısıyla Türklerin uzun bir zaman diliminde ortaya koyduğu edebi ürünler, kendi kültür kodlarını içinde barındırmaktadır. Eski Türk edebiyatını değerlendirilirken öncelikle bu durumun göz önünde bulundurulması icap eder.

Bilindiği üzere Türkler, Mâveraünnehr'i ele geçirmek amacıyla açılan savaşlarda ilk kez İslâm ordularıyla karşı karşıya geldiler. IX. yüzyılda Müslümanlığı kabul etmelerinin ardından bu dinin yayılıp güçlenmesi, İslâm uygarlığının Ön Asya'da gelişip yayılmasında önemli ölçüde rol sahibi oldular. İslâmiyet'in kabulü, Türklerin tarihinde ve toplum hayatında birçok değişimin başlangıcı olmuştur. Zaman geçtikçe yeni din ve medeniyet iklimi Türk dilini ve edebiyatını da derinden etkilemiş, bu etkileşim sürecinde onun, Fars ve Arap edebiyatlarının tesirinde kalmasına neden olmuştur. Bu edebiyatlarda aruz vezni ile yazılan mesnevi, kaside, gazel gibi nazım biçimleri, Türk edebiyatında da kullanılmaya başlanmış, Arapça ve Farsça sözcüklerle gramer kuralları, Türk diline girmekte gecikmemiştir.¹ Buna karşılık birçok Türk şairi, Arap ve Fars edebiyatını çok iyi bildiği halde Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamaları kullanmakla birlikte, İran şairlerini taklit etmemiş, Türkçeye ve Türk zevkine sıkı sıkıya

¹ Ahmet Necdet, "Divan Şiirinin Gelişimi", *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, (İstanbul: Adam Yayınları, 1995) s. 11-12

bağlı kalmışlardır. Hatta konuşma dilinin doğallığını bozmadan gazeller yazmaya çalışmışlar ve bu konuda başarılı olmuşlardır. Bu duruma XV. yüzyıl şairlerinden Necati'yi örnek olarak gösterebiliriz. XVI. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu sınırlarının Macaristan'dan, Kırım'a, İran'dan, Kuzey Arabistan'a kadar yayıldığı ve yükselme dönemini yaşadığı bir devirdir. Bu yükseliş dönemine paralel olarak Osmanlı coğrafyasının birçok yerindeki şairler ve yazarlar, meydana getirdikleri edebi ürünlerle Türk edebiyatının gelişmesi hususunda gayret sarf etmişlerdir. Eski Türk edebiyatını bilimsel metotlara göre inceleyen ve onu çeşitli dönemlere göre tasnif ederek edebiyat tarihini yazan M. Fuat Köprülü'ye göre bu yüzyıl, Divan edebiyatında İran şairleri ölçüsünde eserler verildiği için, Acem klasizminin yanında Türk klasizminin kurulduğu bir dönüm noktası olarak kabul edilmelidir.² Eski Türk edebiyatının Osmanlı coğrafyasındaki bu serüveni birçok yetenekli şair ve yazarın gayretiyle, XIX. yüzyılın yarısına kadar devam etmiştir. Türk edebiyatı, sözlü ve yazılı ürünlerle edebiyat literatürne katkı sağladığı dönemler itibarıyla; **İslamiyet'ten Önce Türk edebiyatı, İslam etkisinde Türk edebiyatı** (Eski Türk edebiyatı), **Halk edebiyatı** ve **Tasavvuf (tekke) edebiyatı** şeklinde gelişmesini sürdürürken on dokuzuncu yüzyıldan sonra artık **Batı kültürü etkisinde gelişen Türk edebiyatı** olarak yoluna devam edecektir. Ancak Eski Türk edebiyatıyla ilgili eleştiriler de bu devirde ortaya çıkmaya başlamıştır. 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı toplumu siyasi, sosyal ve kültürel bakımdan bir dizi değişim geçirmiştir. Osmanlı aydınları, Avrupa'daki sosyal ve siyasi gelişmeleri izliyor, batı kültür ve edebiyatından da etkileniyorlardı. Tanzimat edebiyatı da bu süreçte Eski Türk edebiyatına tepki olarak ortaya çıkmış, Edebiyatla ilgili eleştiriler de bu dönemden sonra başlamıştır. Aydınlar arasındaki karşılıklı eleştiriler muhtelif konularla birlikte daha çok şiir alanında cereyan etmiştir. Yenilikçilerin, eski Türk şiirini eleştirirken teknik olarak eski şiir tarzından kopmamış olmaları, İnci Enginün'e göre onların, eski şiire karşı temel mücadelelerinde bir zayıflık olarak değerlendirilmektedir. "Şiir, Türk Edebiyatı'nın en güçlü türü olduğu için yeni şiir akımlarına direnme de daha güçlü olmuş, en şiddetli tartışmalar şiir alanında görülmüştür. Şairler farklı bir şiirle karşılaştıklarında, bu tür edebiyatı mantıklarıyla tercih etmekle birlikte, alışkanlıklarından vazgeçememişler, eski tarzda şiir söylemeye devam etmişlerdir."³

Eski Türk edebiyatının tenkide tabi tutulmasına yol açan sebeplerden biri de Avrupa'ya gönderilen gençlerin orada yeni bir edebiyatın etkisinde kalarak, Türk edebiyatının temel unsurlarıyla karşı karşıya gelecek bir takım edebi eserlerle yeni bir edebi anlayış ortaya koymaya çalışmaları olmuştur. "**Batı'daki bilim ve tekniği öğrenmesi için Avrupa'ya gönderilen gençlerin oradaki edebiyatı tanınması ve ardından da bu edebiyata ait çeviriler yapmasıyla Divan şiiri, yeni bir zihniyetin ürünü olan eserlerle karşı karşıya gelir. Bu yeni şiirin yerleşmesi ve tutunması için de, Divan şiirine karşı**

² Mehmet Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980), s.382

³ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*(İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007)

şiddetli bir hücum başlar.⁴ Ancak Tanzimat'tan Cumhuriyete uzanan zaman diliminde farklı arayışlara yönelen yenilikçilerin, şiir söylemede muhteva olarak yeni arayışlar içinde olmaları ve farklı mazmunları kullanmakla birlikte şekil bakımından eski şiir tekniğini terk edememeleri, bir çelişki olarak değerlendirilebileceği gibi bütüncül olarak yeni bir edebiyat teorisi ortaya koymaktan da mahrum bulduklarını göstermektedir. Eski ve yeni tartışmalarının devam ettiği bu hengâmede, eski edebiyatın ve şiir anlayışının devam edebilmesi için birtakım teşekküllerle faaliyetler yürütmeye çalışan aydınlar da olmuştur. Tanzimat dönemi şair ve yazarlarından başka Encümen-i Şuara aydınlarını da bu faaliyetler içinde görmek mümkündür.

Eski Türk edebiyatının mahiyetiyle alakalı yerli ve yabancı birçok yazarın ve edebiyat tarihçisinin değişik görüşleri vardır. Bu yazarlar, genel itibariyle edebiyatın içeriği ve biçimsel özellikleri noktasında fikirleri ileri sürmüşlerdir. Bunlar, Eski Türk edebiyatının lehinde ve aleyhinde ortaya konulan görüşlerdir. Bu makalede, yerli ve yabancı birtakım aydınların Eski Türk edebiyatıyla alakalı değerlendirmeleri ele alınarak analiz edilmiştir. Aydınlar, bu edebiyatla ilgili düşüncelerini belli konulara münhasır bir şekilde ifade etmekten ziyade birçok konuyu bir arada zikretmişlerdir. Onların değerlendirmelerini kategorize ederek belli başlıklar altında sınıflandırmak zor olmakla birlikte bu görüşler birkaç temel başlık altında sıralanarak analiz edilmiştir.

1- Eski Türk Edebiyatının Halktan Kopuk Gayrı Milli Bir Edebiyat Oluşu

Eski Türk edebiyatının günümüzde de en fazla tenkide maruz kaldığı hususların başında, bu edebiyatın, halkın gerçek hayatıyla ilgisinin olmamasıdır. Bu eleştiriye göre, şair ve yazarlar halkın yaşamıyla ilgili meselelerden uzaktırlar. Verilen eserler ise içtimai meselelerden ziyade birtakım insanların hayallerine dayanan, şahsi duygularını abartılı ve sanatlı bir şekilde dile getirdikleri ruhsuz eserlerdir. Bu bakış açısına göre Eski Türk edebiyatı orijinal ve milli bir edebiyat olmaktan ziyade kişisel bir edebiyattır.

Cumhuriyet döneminin önemli edebiyat tarihçilerinden biri, Agâh Sırrı Levend'dir. Levend, yukarıda bir nazariye olarak ifade edilen hususların nerede ise tümünü bir realiteymiş gibi kabul eder. Levend, Eski Türk edebiyatının, kendi dönemindeki halkın yaşamını belli ölçüde yansıttığını ancak içinde canlı bir hayat hamlesinin bulunmadığını ileri sürer: **“Divan edebiyatı, içinde bir hayat hamlesi taşıyan canlı bir edebiyat değildir. Hiçbir edebiyatın, bulunduğu cemiyetin hayatını aksettirmemesine imkân yoktur. Bu itibarla Divan edebiyatında o zamanki cemiyetin hayatını bulmak mümkündür. Ancak eski edebiyatımız, bir hayat edebiyatı vasfını haiz olamaz”**.⁵ Levend, Divan şairlerini Türk halkının sosyal meselelerinden ziyade kendi duygu ve düşüncelerini dile getiren ferdiyetçi şairler olarak nitelendirmiş, onları ve meydana getirdikleri edebiyatı şöyle vasıflandırmıştır: **“Divan edebiyatı içtimai bir edebiyat değildir. Aksine olarak divan şairi daima ferdi tahassüslere yer ve değer vermiş,**

⁴ Nilüfer İlhan, “Yeninin İçinde Eski: Tanzimat Dönemi Romanlarına Divan Şiirinin Yansıması” *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* (2012): Volume 7/4

⁵ Agâh Sırrı Levend, *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1962), s. 27

içtimai mevzularla alakalanmayı fazla düşünmemiştir. Divan edebiyatı orijinal bir edebiyat değildir”⁶.

Tanpınar, Eski Türk edebiyatının özelliklerinden bahsederken onun beslendiği kaynaklar üzerinde durur. Bu edebiyatın, mitolojiden din anlayışına hatta coğrafyaya kadar bize ait olmayan unsurları aşımaya çalıştığını ileri sürer. **“Eski şiir, Fars edebiyatından yalnız kelime zevkini ve hayal sistemini almaz; onun yarı tarihî ve çok İslamlaşmış mitolojisini, imparatorluğun şartları ve tarihi ile biraz daha genişleyen coğrafyasını da alır. Uzaklaştıkça vuzuhunu kaybeden ve masallaşan bu coğrafya, Çin’den başlar, Tuna’ya ve hatta Fas’a, Habeşistan’a kadar gider. İstanbul ve İstanbul Sâfiyelerinin dışında bize ait şeylerden âdetâ sakınan bu edebiyatta, Arabistan coğrafyası, imparatorluğun bir parçası olmaktan ziyade kültür veya din ile ilgili olarak mevcuttur”⁷.**

Namık Kemal, 1866 yıllarında kaleme aldığı **“Lisân-ı Osmanî’nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâ mildir”** adlı makalesinde, Eski Türk edebiyatına o gün itibariyle en tavizsiz eleştirilerde bulunmakla birlikte edebi lisanımızın, ifade kabiliyetiyle muazzam güzellikleri içinde barındıran bir lisan olduğunu belirtir. Türk dilinin, üç iklimin –Arap, İran, Rum- kültür ve medeniyetlerinin özünü ve güzelliklerini yansıtmaya ile dünya dilleri içinde, en önemlilerinden sayılmaya layık bir lisan olduğunu ifade eder. **“Türkçemiz bir lisanıdır ki, bilkuvve şâmil olduğu muhassenâta göre, dünyada en birinci lisanlardan addolunmağa şâyândır. Çünkü zemin-i ifadesi menâkib-i tabîyyât için tertib olunmuş bir nümûne-hâne gibi üç iklim-i cesîmin mahsul-i tabiatını câmi’ bulunduğ u için, derûnunda cilvesâz-ı tenezzüh olan ebkâr-ı endişe Arab bâdiyelerinin esmâr-i efkârıyla Rum ve İran çemenzârlarının ezhâr-ı âsârını cem’ ederek gül-deste-i beyânına beğendiği gibi ziyet verebilir”⁸.**

Türk edebiyatını Tanzimat akımıyla başlatmanın milli varlığımıza dar ve yapma bir anlam vermek olduğunu ifade eden Sabahattin Eyüboğ lu ise edebiyattaki sürekliliğin üzerinde durarak bu edebiyatın Türk milletinin tarihiyle, kültürüyle ve tefekkürüyle bir bütünlük arz ettiğini belirtir: **“Divan edebiyatımız tıpkı halk edebiyatımız gibi, bizim eski varlığımız, bilinçaltımız, kaybolmuş cennetimizdi. Yeni Türk san’atkârı Avrupa’ya Frenk hayranlığı ile gidip Türk hayranlığı ile dönen adamdır”⁹.**

⁶ Ağâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994), s.638

⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1985), s. 4-5

⁸ Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, C: III*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1994), s.187-188

⁹ Bâki Asiltürk, “Sabahattin Eyuboğ lu’nun Şiir Görüşü”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul, 2014): Cilt 1, Sayı 1, s. 154

Amerikalı akademisyen ve edebiyat tarihçisi W. Andrews, “Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı” adlı eserinde Divan şiirinin kendisini üreten kültürün ve toplumun hayatıyla her bakımdan alışveriş içinde olduğunu belirtir.¹⁰

Yahya Kemal Beyatlı, Meşrutiyet’ten önce birçok edebî akımın zuhur etmiş olmasına rağmen bunların Divan şiirine karşı hücum etmediklerini; **“milletin şiirini kendi fikirlerine göre bir inhisar kaydı altına almak müddeasında bulunmadıklarını”** zikreder.¹¹ Yahya Kemal, Meşrutiyet’ten sonra, Alafranga Türkler diye vasıflandırdığı birtakım heyecanlı genç şairlerin türediğini söyler. Bunların gerçek manada şiir yazmaktan ziyade "Nasıl bir şiir isteriz" başlığıyla çeşitli yazılar yazarak şiirin topluma fayda sağlaması gereken bir mefhum olması gerektiğini iddia eden bir topluluk olduğunu ileri sürer. **“Lâkin Meşrutiyet'ten sonra, bir şair zümresini ve yeni bir çığırı demirden elinde tutan bir baş zuhur etmediğinden, benlik taşkınlığından başka bir kudreti olmayan teferrüt coşkunları şiirin mutlak tariflerini ortaya sürdüler. Gelip geçici dâhilerin, birbirinin ayağını kaydırarak teselsül ettiklerini gördük. Lâkin bunların arkasından, hemen, daha vahim bir takım türedi. Bu takımındaki müddeiler, evvelkiler gibi, şiirle alâkadar da değildiler; şiiri söylediklerinden veyahut anladıklarından değil, şiiri cemiyet-i beşeriyeye en nâfi ve uygun bir kıymeti talep eden rehberlerdi”**.¹² Yahya Kemal bu gençlerin, Divan şiirine karşı çıkarken, bunu sanat kaygısıyla yapmadıklarını, zamanın modasına uyarak batılılaşmanın rüzgârıyla ve devrin telakkilerine göre böyle hareket ettiklerini söyler.

2- Eski Türk Edebiyatının Yüksek Zümre Edebiyatı Oluşu

Eski Türk edebiyatına getirilen önemli eleştirilerden biri de onun belli bir zümre ve tabakanın anlayabileceği nitelikte eğitim ve kültür birikimini gerektiren aydın bir zümreye hitap etmesidir. Bu iddia sahipleri, Eski Türk edebiyatının, sıradan halkın okuyup anlayabileceği ve eser verebileceği bir edebiyat olmaktan uzak bulunduğunu; milli bir edebiyattan ziyade toplumdan izole edilmiş, belli bir tabakanın iştigal ettiği melez bir edebiyat olduğunu ileri sürerler. Çünkü bu edebiyat muhitinde yazılmış bir eseri anlayabilmek için Arapça ve Farsçayı belli seviyede bilmek gerekir. Şair ve yazarların ise bu dilleri çok iyi bilmeleri zorunludur. Edebi eserler ister nazım şeklinde yazılmış olsun isterse nesir. Bu eserlerin dili, halkın konuştuğu dilden farklıdır. Bu dil, kendine has özellikleri içinde barındıran melez bir dildir. Eserlerin sadece dili özel değildir. Yazılış maksatları, konuları ve kullanılan mazmunları da sıradan halkın anlayabileceği ve hayatında yer alan unsurlar değildir.

Eski Türk edebiyatının, medeniyet âlemine büyük bir iftiharla sunulan bir sanat mahsulü olduğunu iddia eden Ali Nihad Tarlan, ona getirilen eleştirilerden; **“havas-avam”** ayrımının doğru olmadığını, havâssın da milletin bir parçası olduğunu, bunun aksini iddia etmenin cehalet olduğunu şöyle ifade eder: **“Divan edebiyatına havas**

¹⁰ Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı: Osmanlı Gazelinde Anlam ve Gelenek*, (Orj. Poetry’s Voice, Society’s Song Ottoman Lyric Poetry), çev. Tansel Güney, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000),s.77

¹¹ Yahya Kemal Beyatlı, *Güzel Yazılar Denemeler*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999), s. 15-19

¹² Yahya Kemal Beyatlı, *a.g.e.* s. 15-19

edebiyatı deyip onu milli bir edebiyat saymamak, bir milletin içinde havassın o millete mensup olmadığını sanmak kadar câhilâne bir hükümdür. Tefekkürü ve zevki yüksek bir seviyeye erişen bir insan, muhakkak milliyetinden istifa etmiş mi sayılır”.¹³ Ali Nihad Tarlan, Türk milletinin, İslâm medeniyeti içinde bulunduğu sürece bu medeniyet bünyesinde gelişen Arap ve İran Edebiyatından da tabii olarak etkilendiğini belirttiikten sonra bütün bunların karşısında Türk dilinin, İran’ın dili ve edebiyatı, fikri, ruhu üzerinde de etkisinin bulunduğunu dile getirir. **“İnsanda, insan olmak haysiyeti ile en müessir ve en tabii ihtiyaç dindir. İslâmiyet Arap âleminden zuhur etmiş, İran’da, İran’ın millî ve tarihî dehasına uygun bir şekil almış ve oradan Türk dünyasına geçmiştir. Çok eski bir medeniyete sahip olan İran’ın dahi dili ve ruhu üzerinde derin izler bırakmıştır”.**¹⁴

Ziya Paşa, 1868 yıllarında Namık Kemal’le birlikte Londra’da sürgünde iken kaleme aldığı “Şiir ve İnşâ” adlı makalesi ile diğer “Yenici” aydınlar gibi, Eski Türk edebiyatına çeşitli eleştirilerde bulunmuştur. Bu makalede şiiri tarif ederken Osmanlıların ortaya koyduğu şiirin, hem biçim hem de muhteva bakımından Arap ve İran edebiyatından taklit edilen melez bir şiir olduğunu ileri sürmüştür. Osmanlı şiirinin, makalede tarif etmiş olduğu şiir kategorisine bile giremeyeceğini ifade ile Veysî ve Nergisî’yi örnek göstererek nesrin de aynı gerekçelerle Türk nesri olamayacağını iddia etmiştir. Ona göre bu edebiyat ancak belli bir zümrenin yazıp okuyabildiği ve temsil ettiği bir edebiyattır. **“Hayır, bunların hiçbirisi Osmânlı şiiri değildir; zirâ görülür ki bu nazmlarda Osmânlı şâ’irleri şu’arâ-yı İran’a ve şu’arâ-yı İran dahi Araplara taklîd ile melez bir şey yapılmıştır. Ve bu taklîd yalnız üslûb-ı nazmda değil belki efkâr ve meânîye bile sirâye tedip bizim şu’arâ-yı eslâf, edâ-yı nazm u ifâdede ve hayâlât ve meânîde Arap ve Acem’e mümkün mertebe taklide sa’y etmeyi ma’ârifden addetmişler ve acaba bizim mensûb olduğumuz milletin bir lisâni ve şi’ri var mıdır ve bunu ıslâh kâbil midir, aslâ burasını mülâhaza etmemişlerdir. İnşâ yolunda da hâl tamâmıyla böyle olmuştur. Münşeât-ı Ferîdûn ve âsâr-ı Veysî ve Nergisî ve sâir münşeât-ı mu’tebere ele alınsa, içlerinde üçde bir Türkçe kelime bulunmaz. (...).**¹⁵ Fakat Ziya Paşa sonraki yıllarda kaleme aldığı “Harâbât” adlı eseriyile tam aksi istikamette hareket ederek Eski Türk edebiyatını müdafaa etmeye başlamış, hatta bu sebeple kadim dostu Namık Kemal’le bile ters düşmüştür. “Harâbât” adlı eserinden alınan Aşağıdaki manzumede Ziya Paşa; Ahmedî, Necâtî ve Zâtî gibi şairlerin, Türk dilinin edebi olarak inşasına olumlu katkılarının bulunduğunu ifade eder;

“Eslâfda Ahmed ü Necâtî

Avâre-i dilşikeste Zatî

Türkî suhana temel komuşlar

¹³ Ali Nihad Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1981), s. 32

¹⁴ Tarlan, *a.g.e.* s. 30

¹⁵ Ziya Paşa, “Şi’r ve İnşâ”, *Hürriyet*, Nr. 11, 20 Cemâziye’l-Evvel 1285 / 7 Eylül 1868, (Londra: 1868) *Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi* (1868-1869), Eksiksiz Tüm Koleksiyon, 1.bs., (İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları, 2018), C. 1, s. 50-53

Gerçi, temeli güzel komuşlar”¹⁶

Namık Kemal, Ziya Paşa'nın “Harâbât” adlı antoloji eserini yazmasından çok rahatsız olmuş, onun bu hareketini yıllardır beraber mücadelesini verdikleri yeni bir edebiyat inşa etme idealine karşı en önemli tavırlardan biri olarak değerlendirmiştir. Namık Kemal'e göre Ziya Paşa, gerçekleştirmek için beraber yola çıktıkları hedeflerinden geri dönmüş ve bir nevi davalarına ihanet etmiştir. Namık Kemal, Ziya Paşa'nın ilmi, edebi ve resmi makamını da hedef alacak şekilde ince ta'rizlerle eleştirmektedir; “(...) **yolunda olan ifadât-ı seniyyelerinin tarih-i edebiyatımızla hiç muvafakatı varmıdır? Hazret-i Mevlânâ ve Sultan Veled ne cihetle unutulmuş? Mevlid'inin her beyti sehl-i mümteni addolunan Süleyman Dede niçin tahattur buyrulmamış? Şahid'inin Türkî âsârı acaba manzûr-ı devletleri olmamış mıdır? Hatta Nafizin müntehabâtında bile bir gazeli vardır. Yahut Ahmed ve Necâtî ve Zatî dünyaya bu saydığı zatlardan mukaddem mi gelmişlerdir?”¹⁷**

Akademisyen ve edebiyat tarihçisi merhum Mehmet Kaya Bilgegil, Namık Kemal'in “Tahrîb-i Harâbât (1291/1874) ve Ta'kib (1293/ 18 76)” adlı iki risalesiyle Ziya Paşa'ya karşı çıktığını belirtir.¹⁸Bilgegil, onun eleştirilerine kısmen katılmakla birlikte tavrını yadırgadığını ve onun böyle hareket etmesinin, kişisel ve hissi sebeplere dayandığını ifade eder. “**Namık Kemal, Tahrîb-i Harâbât (1291/1874) ve Ta'kib (1293/18 76) adlı iki risalesiyle esere art arda hücum eder. Büsbütün haksız olmamakla beraber yeni nesilden şairlerin şiirlerinden ve kendi eserlerinden çocukluk çağında yazıp değer vermediğini belirttiği bir gazel dışında hiçbir örneğe yer verilmemesi gibi hissi sebeplerle yazılan, tesir ve yankıları günümüze kadar gelmiş olan bu tenkitlerin büyük ölçüde sübjektif nitelikte olduğu göz ardı edilemez. Ziya Paşa, Namık Kemal'in bu suçlamalarına yetmiş dört beyitlik bir manzume ile cevap vermişse de bu manzume yayımlanmamıştır”.**¹⁹

3- Eski Türk Edebiyatının Dilinin Zamanımıza Göre Ağır Oluşu

Eski Türk edebiyatına yöneltilen eleştirilerden birisi de onun dilinin ağır olmasıdır. Malum olduğu üzere bu edebiyatın dili Arapça ve Farsça kelimelerin fazlaca kullanıldığı Osmanlı Türkçesidir. Türkler, Müslüman olduktan sonra yeni bir medeniyet dairesine girmişlerdir. Dâhil oldukları yeni medeni iklim onların, eğitim öğretimden kültürel hayata kadar birçok alanda değişim göstermelerine sebep olmuştur. Türkler bu değişim süreci içerisinde edebiyatlarını da yeni çevreye intibak ettirmeye gayret etmişlerdir. Bunun sonucunda Türk dili ve edebiyatı da yüzyıllar içerisinde değişimden payına düşeni almış ve bugünkü edebi dil seviyesine ulaşmıştır. Bu arada istidradi

¹⁶ Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, C: III*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1994), s.328

¹⁷ Kaplan, Enginün, Emil, *a.g.e.* s. 329

¹⁸ Bu iki risalenin yazılış safhaları hakkında geniş bilgi için bk. Ömer Faruk Akün, *Namık Kemal'in Mektupları*, tür. yer.)

¹⁹ Mehmet Kaya Bilgegil, *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1970), s. 202-205, 501; a. mlf., *Harâbât Karşısında Namık Kemal*, (İstanbul: 1972), s.125-174

olarak şu hususun da gözden uzak tutulmaması gerekir. Anadolu Selçukluları da dâhil olmak üzere tarihteki bazı Türk devletleri tüm yazışmalarında bazen Arapça, bazen de Farsça olmak üzere Türkçeden başka dilleri kullanmışlardır. Bu dillerin kullanıldığı yıllarda ilim dili Arapça, edebiyat dili çoğunlukla Farsça idi. Türk dilini, devletin kuruluşundan Türkiye Cumhuriyetine gelinceye kadar resmi dil olarak kullanan yegâne Türk devleti Osmanlı devleti olmuştur. Osmanlı Türkçesiyle ilgili birçok mesele tartışılabilir. Ancak Osmanlıların Türk diline ve kültürüne yapmış oldukları hizmetleri göz ardı etmek mümkün değildir.

Eski Türk edebiyatının teşekkül dönemi olan XII. ve XIV. Yüzyıllarda yazılan Türkçe edebi eserler, modern dönem olarak adlandırılan XVIII. yüzyıla göre daha sade bir dille yazılmışlardır. Bilindiği gibi İslami Türk edebiyatında şairler aruz vezni kullanmayı tercih etmişlerdir. Türkçedeki uzun vokalli sesler Arapça ve Farsçaya göre daha az olduğundan, edebiyatın teşekkülü dönemlerinde şairler yazdıkları şiirleri aruza uygulamakta güçlük çekiyorlardı. Zaman geçtikçe Arapçanın ve Farsçanın etkisi hem eğitim hayatında hem de kültür hayatında kendisini göstermeye başladı. Böylece ilmi ve edebi eserlerde Arapça ve Farsça kelimeler daha fazla kullanılır oldu.

Cumhuriyet döneminin Edebiyat Araştırmacısı ve eleştirmenlerinden, Rauf Mutluay'a göre Divan şiirinin asıl problemi Yunus Emre'nin temsil ettiği dil geleneğini devam ettirmemesi ve kullanıldığı süreç içerisinde aruz ölçüsünü esas almış olmasıdır. Mutluay, bu edebiyatın şiirimizi en az beş yüz yıl geri bıraktığını iddia ederek şöyle der: **"Bu yanlışlıklarda aruzun büyük etkileri, Türkçeye karşı etkileri olduğu bellidir. 13. yüzyılda Yunus Emre'nin açtığı yolda yürümeyen Divan dili ve edebiyatı, şiirimizi en az beş yüz yıllık bir gelişimden yoksun bırakır. Ondan sonra dile hiç önem verilmez. Türkçe söyleyişe sırt çevrilir ve bütün özen, aruzun dil zararına kullanım yollarını bulmak uğraşına gösterilir. Divan şiiri, dil olgunluğuna erişmediği için klasik bir sanat değildir."**²⁰ Mutluay, öteden beri Divan şiiri aleyhinde konuşan ve yazan aydınlarımızdan farklı bir şey söylememektedir. Onun değerlendirmeleri ile Tanpınar'ın eleştirileri arasında belli paralellikler görülmektedir.

Tanpınar, tüm olumsuzluklarına rağmen Eski Türk edebiyatının kendine has sosyal bir topluluğu yetiştirerek ortaya çıkardığını, fakat Tanzimat'a kadar müşterek bir dilin teşekkül etmemesini bu edebiyatın "zihnî bir oyunun sanatı" haline gelmesine bağlar. **"Eski dilin paradoksal tarafı, son derece kelimeci olmasına ve baştan aşağı kelime zevkinin idare etmesine rağmen hakiki dil zevkine bir türlü varamamasıdır... Türkçe onlar için Arapçanın ve Arap zihniyetinin hususiyetlerinden doğmuş bir belagatin tatbik sahasıydı."**²¹

Varlık Dergisinin yöneticilerinden ve Cumhuriyet döneminin önemli şair ve yazarlarından Yaşar Nabi Nayır, Divan edebiyatını akademi gibi bir eğitim kurumu olarak görmekle birlikte onun her şeyinin suni ve halktan kopuk bir dille inşa edildiğini iddia eder. **"Esasen son derece sunî olan Divan edebiyatı ifadesi, bu edebî mektebe**

²⁰ Rauf Mutluay, *100 Soruda Türk Edebiyatı*, Birinci Baskı, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969)

²¹ Tanpınar, *a.g.e.s.* 3

mensup olanların gayretiyle bir kat daha sunileşmiş ve halk dilinden uzaklaşmıştır.”²²

Ali Nihad Tarlan’a göre milletlerin din değiştirmeleri ve farklı bir medeniyete dâhil olmaları onların, birçok bakımdan değişim göstermelerine sebep olmaktadır. Tarlan’ın ifadesiyle; **“yeni bir din, kendine mahsus tefekkür sisteminin kelimeleriyle gelir ve yeni bir âlem yaratır.”** Dolayısıyla din, toplumu bütün unsurlarıyla etkilemektedir. Tabiatıyla dil de bundan nasibini almaktadır.²³ Tarlan’ın, girmiş olduğumuz yeni medeniyet dairesindeki bu önemli değişimle ilgili görüşleri dikkat çekicidir. **“İnsanı, en derin hayat ihtiyacından kavrayan din, zaruri olarak kendi tefekkürünün ifadesini, kendi dilinde taşır ve bu suretle o medeniyet dairesine giren cemiyetin dili üzerinde müessir olur. Bunu garip ve manasız bulanlar, muazzam bir kanun içinde aksamadan yürüyen kâinat nizamını manasız bulanlardır ki ilim bunlara hitap etmez. Eğer bu garipsedikleri hali beğenmiyorsa, tarihin seyrini değiştirsinler”.**²⁴

Ahmet Hamdi Tanpınar da benzer düşüncelerle Eski Türk edebiyatını, Arap ve Fars edebiyatlarının kuvvetli tesiri altında şekillenen müşterek İslâm medeniyetinin son yaratıcı hamlesi şeklinde vasıflandırır.²⁵ Tanpınar, özellikle dil üzerinde durarak Eski Türk edebiyatının hayal mahsulü bir edebiyat olduğunu fakat bu hayallerin asırlarca değişmeyen semboller kullanması neticesinde özel bir dil meydana getirebildiğini ileri sürer. **“Eski şiirin Tanzimat’tan sonra üzerinde en fazla durulan ve tenkit edilen tarafı, şüphesiz ki, hayal dünyasıdır. Şiirimizde birdenbire bir bütün halinde görülen ve o kadar zevk değişikliğine rağmen asırlarca devam eden bu hazır hayallerin, değişmez sembolü ve çok renkli hususî bir dil yarattığı muhakkaktır. Fakat daha dikkate değer tarafı mücerret dille muayyen bir güzelliğin muayyen bir şekilde övülmesi, hatta muayyen bir aşk tarzını bize vermesidir. Eski edebiyatın en şaşırtıcı tarafı lafız ve mana sanatlarının arasında gidip gelen bir şiir telakkisinin emrinde başka dillere ait bütün incelikleri dilin dehasına yabancı bir nâzım sistemi ile beraber bir lezzet vasıtası olarak almasıdır.”**²⁶

Cumhuriyet döneminin önemli deneme ve eleştiri yazarlarından Nurullah Ataç ise bu konudaki düşüncelerinde gelgitler yaşayan bir aydınımızdır. Ataç, eski şiirimizin düşünce bakımından fakir, yeni duygular dile getirme yönünden eksik, şairlerin kişiliklerini yansıtmaları açısından ise yetersiz olduğunu ifade etmekle birlikte, dil bakımından terk edilmemesi gerektiğini ileri sürer. Ona göre Eski şiirimizden büyük bir duygu, düşünce zenginliği beklemeyelim, gene de okuyalım. Çünkü dilimizi sevmek için başka yol yoktur.²⁷ Ataç, Eski edebiyatı eleştirirken dilin geliştirilmesi hususunda

²² Yaşar Nabi Nayır, “Cumhuriyetin On beş Yılında Edebiyatımız”, *Varlık Dergisi*, (Ankara, Kasım 1938), c. 128, s.115

²³ Tarlan, *a.g.e.* s. 30

²⁴ Tarlan, *a.g.e.* s. 82

²⁵ Tanpınar, *a.g.e.s.* 3

²⁶ Tanpınar, *a.g.e.* s. 11

²⁷ Nurullah Ataç, “Şiirimiz Üzerine”, *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, (İstanbul: Adam Yayınları, 1995) s. 52

ondan başka bir kaynağın bulunmadığını ifade etmekle, aslında bu edebiyatın ne denli zengin ve sağlam bir yapıya sahip bulunduğunu da itiraf etmiş olabilir.

Cevdet Kudret Solok, öncelikle Divan edebiyatıyla ilgili birçok eleştiriye katıldığını ifade ettikten sonra, batı edebiyatını, özellikle Fransız edebiyatını örnek göstererek bir edebiyatın gelişebilmesi için, yerli ve yabancı başka unsurlardan beslenmesinin zaruri olduğunu belirtir.²⁸ **“Türk edebiyatını Batı temeli üzerine kurmanın yararlı olduğuna inanırım. Edebiyatımızı yenileştirmek isteyenlerin bütün söylediklerine katılıyorum. Evet, Divan şiirinin dili yabancı sözcük ve dil kuramlarıyla yüklüdür; ölçüğü, Türkçenin yapısına uygun değildir. Arap ve Fars edebiyatlarından alınan değişmez bir takım nazım biçimleri kullanılmıştır... Kabul, kabul, kabul... Ama bütün bunlar, Divan şiirine büsbütün sırt çevirmek için yeterli sebepler mi? Dediklerine göre, Divan ozanlarımız, -Acem kervanlarını vuran şairlermiş. Bu yargıyı, batının bütün klasik ozan ve yazarlarına uygulayabiliriz. Racine ile Moliere de Yunan ve Latin kervanlarını vurmuşlardır. Hele La Fontaine: Aisopos’un iliğini sömürmüştür. Ne var ki, büyük Fransız edebiyatı bu vurgunlarla beslenip palazlandı.**²⁹ Cevdet Kudret Solok, tüm bu olumsuz bakış açılarına rağmen Divan şiirinin dilinin, uzun yıllar kullanılarak işlenmiş, mevzun, ahenkli ve birbiriyle uyumlu sözcüklerden inşa edilen bir sanat dili olması hasebiyle de yol gösterici oluşunu özellikle vurgular. **“Onun, Tanzimat’tan bu yana eleştirile gelen yanlarının hepsini kabul etsek bile, ders alacağımız bir yanı var ki, kusur diye gösterilen noktaları bağışlamaya yeter: Divan şiiri, sözcükleri seçme, yerli yerine oturtma, birbirleriyle ilişkilerini göz önünde bulundurma, onlarla güzel biçimler yaratma, öze biçimi birbiriyle kaynaştırma yollarını öğretir bize”.**³⁰

Melih Cevdet Anday da, Nurullah Ataç gibi Divan şiirini değerlendirirken kendisiyle yer yer çelişkiye düşer. Bir yerde **“Tanzimat’tan beri durmadan kötülünen Divan şiiri, Cevdet Kudret’in de Türk Dili dergisinde çok doğru olarak belirttiği gibi, dili bakımından yerilse de, yapı ve söz istifi yönünden eşi az gösterilir bir başarıdır”**³¹ derken, başka bir yerde bunun tam tersi düşünceleri savunarak onunla ilgilenen uzman kişilerin dışındakiler için eziyet olduğunu iddia eder. **“Günümüz okurları için, işin mütehasısları müstesna bir eziyettir. Günümüzde şiir açısından kendisinden yararlanacağımız bir şey yoktur. Hele bu gün o evsafıta bir divan yazılsa acaba kaç kişi satın alıp okur. Ayrıca bu edebiyata ait, klasiklerimiz diyebileceğimiz kaç eser vardır?..”** Fakat nihayetinde bu edebiyatın şiire özgü mükemmel ifadeleri, lafız ve

²⁸ *Dikkatten uzak tutulmaması gereken bir husus da şudur: Yüzyıllar boyu ilmi, edebi ve kültürel bakımdan gelişmiş başka milletlerle iç içe yaşayan ve imparatorluğun yönetici kesimini temsil eden bir milletin dilinin yalın kalması düşünülemez. Çünkü zaman içerisinde birçok şey değişmektedir. O millet de bu değişime ayak uydurmak zorundadır. Bugün Osmanlı Türkçesi dediğimiz dil, bünyesine aldığı kelimeleri bin yıla yakın bir zaman diliminde işleyerek kendine mal etmiş bir dildir. Ayrıca bu süreçte; ilmi, edebi, diplomatik ve sanatsal olarak bir ifade kabiliyetine ve terminolojisine sahip olmuş bir dildir.*

²⁹ Cevdet Kudret Solok, “Divan Şiirine Uzaktan Merhaba”, *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, (İstanbul: Adam Yayınları, 1995) s. 75

³⁰ Solok, a.g.e. s.83

³¹ Melih Cevdet Anday, “Eski Şiirimiz”, *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, (İstanbul: Adam Yayınları, 1995) s. 84

mana bütünlüğünü ideal biçimde özünde barındırdığından dolayı Türk toplumu için ne derece ehemmiyetli ve değerli olduğunu şu cümlelerle ifade eder: **“Ben yine de Divan şiirinin unutulmasına karşıyım. Şiir sanatının, salt şiire özgü en ustaca söyleniş örneklerini buluyorum onda, sözcüğe sözcük olarak değer biçmenin örneklerini görüyorum, anlamın biçim olarak, yapı olarak görüldüğünü gözlemliyorum”**³²

Bilindiği gibi İslâmiyet, hâkim olduğu milletlerin başta dili olmak üzere kültürünü de birçok yönden etkilemiştir. İslâm dairesine giren Türklerin, zengin bir dile ve edebiyata sahip olmakla birlikte birçok bakımdan mükemmel edebî bir dil olan Arapçaya karşı bigâne kalabilmeleri düşünülemezdi. Kaldı ki, o dönem itibarıyla Arapça, Doğu-İslam medeniyetinin ilmi, edebi, felsefi, teknik ve idari bakımdan tüm ihtiyaçlarını karşılayan bir dildi. Buna ilaveten İslam coğrafyasında –daha sonra İspanya’da- sosyal bilimlerden fen bilimlerine kadar tüm bilimsel alanlarda kullanılan ve eser telif edilen nerde ise tek lisandı. İslam medeniyeti içerisindeki milletlerin kahir ekseriyeti eğitimden bürokratik yazışmalara kadar yer yer bu dili kullanıyorlardı. Çünkü Arapça, ortaçağın en önemli bilim, sanat ve felsefe dillerinden biriydi. Farsça ise binlerce yıllık Pers medeniyetinin işlenmiş bir dili olarak Arapçadan sonra İslam coğrafyasının ikinci dili olarak kabul ediliyordu. Türkler Müslüman olduktan sonra Arapçayı ve Farsçayı sadece bilim ve edebiyat alanında değil eğitimde ve resmi yazışmalarda da kullandılar. Karahanlılardan, Gaznelilere, Büyük Selçuklulardan Anadolu Selçuklularına kadar söz konusu durum devam ede geldi.

4- Eski Türk Edebiyatının Değişmez Sembollere Bağlı, Hayal Mahsulü Bir Edebiyat Oluşu

Eski Türk edebiyatının en fazla tenkit edilen taraflarından birisi de onun değişmez sembollerle anlatımı mecbur kılan ve gerçek hayattan uzak, hayal mahsulü bir edebiyat oluşudur. Bilindiği gibi Divan şiirinde doğrudan anlatımdan ziyade dolaylı anlatım söz konusudur. Bu tür anlatımlar mecaz ve istiarelerle çeşitli mazmunlar üzerinden dile getirilirler. Bu mazmunlar sembolik kavramlardır (âşık, maşuk; gül, bülbül vb...). Divan şiirini eleştirenlere göre mazmunlar, sanatkarın özgür ve geniş düşünmesini sınırlayan unsurlardır. Bazılarına göre ise bilakis bu mazmunlar, şairin yetkin olduğu sanat birikimiyle ve hayallerle bu kültür atmosferinde istediği gibi cevelan etmesini sağlayan unsurlardır. Şair, ortaya koyduğu sanatla, belli bir şahıs ve zamanla sınırlı olmaksızın, tüm zamanlarda ve mekânlarda, okuyucu olarak herkesin kendini bulabileceği ve sonsuz duyguları hissedebileceği bir evreni inşa etmeye çalışır.

Ahmet Hamdi Tanpınar’a göre Divan edebiyatının en fazla eleştirilen yönlerinden biri, “hayal ve sembollerin” fazlaca yer almasıdır. Tanpınar, bu hayallerin ve sembollerin basit ve rastgele kullanılmadığını, bunların yüzyıllarca belli bir sistem içerisinde işlendiğini, şairlerin hayat şartları ve devrin sosyal düzeniyle de alakasının bulunduğunu belirtir ve şöyle der: **“Bütünü ile bakılınca bu hayal ve sembollerin, bu aşk tarzının ve sevgili tipinin alelâde bir belagat oyununda kalmadığını, asırlar boyunca süren bir çalışmanın neticesi olsa bile şairin hayat şartları olduğu kadar,**

³² Melih Cevdet Anday, *Maddecilik ve Ülkücülük*, (İstanbul: Sander Yayınları, 1977)

içtimai nizamla da alakalı bir sistemi ortaya koydukları inkâr edilemez.”³³ Divan edebiyatının İslâm kültürünü esas alması; içeriğinde Kur’an, Hadis, Siyer, Kalam ve Tasavvufun inceliklerinin bir malzeme olarak işlenmesi, özellikle Tanzimat’tan sonra gelen yazarlarımız tarafından, aleyhte ve lehte olmak üzere, değişik açılardan eleştirilmiştir. Tanpınar, bu edebiyatın zevk ve kültüre hitap ettiğini; Kur’an ve tasavvufi duyguları bir kalıp olarak kullanan şairlerin, bunlarla sonsuz bir duygu ve ifade enginliğini vermeye çalıştığını belirtir: “Daha ziyade zevke ve kültüre hitap eden eski şiirde ve onun hayallerinde tıpkı bir kuyumculuk eseriymiş gibi hazır maddenin mühim bir yeri vardı. Bu hazır madde veya unsurlar kıymetli taştan, çiçekten, tasavvufi eserlerden, “Kuran’a kadar gider. Beraberinde bütün bir dinî ve tasavvufi duygular âlemini ve Rahmaniyeti getiren bu sonuncu unsurların, içinde bulunduğu bu manzumeye nasıl bir keskinlik kattığını, onu nasıl aydınlattığını burada anlatmaya lüzum yoktur”.³⁴

Ali Nihad Tarlan ise her devrin kendine has bir sanat telakkisinin bulunduğunu, halkın tümüne şamil olan bu telakkinin o cemiyet için bir vakıa olduğunu vurgulayarak o dönemin, bu günkü bakış açısı ile ölçülemeyeceğini vurgular. Tarlan’a göre Eski Türk edebiyatını eleştirenlerin, bu edebiyatı kullanarak edebi ürünler veren toplumların yaşadıkları çağın sosyal ve kültürel yapısını öğrenip çok iyi analiz etmeleri gerekir.³⁵ “Altı asır bir milletin ruhu üzerinde gelişip ona hâkim olan, kütüphaneler dolusu eser veren bir edebiyat, incelenmeye değer ve bu neslimiz için mukaddes bir vazifedir sanırım. İyice bilmeden, sathî bir görüşle bir sanatı mahkûm etmek, fikrî bir faciadan başka bir şey değildir”.³⁶

Nitekim Annemarie Schimmel de bir edebiyatın sadece kendi kaynaklarıyla gelişemeyeceğini, zengin ve evrensel bir seviyeye ulaşabilmesi için kendisinden önceki yerli ve yabancı ürünlerden de beslenmesi gerektiği üzerinde durur ve Eski Türk edebiyatının inkişafını şöyle özetler:³⁷ “Çünkü dünyada hiçbir şey kendiliğinden inkişaf edemez; her tohum büyüebilmek için, toprağa, güneşe, rüzgâra, bazen de

³³ Tanpınar, *a.g.e.* s. 5

³⁴ Tanpınar, *a.g.e.* s. 18-19

³⁵ *Çünkü toplumların yaşadıkları devirlerdeki hayat şartları, sosyal ve kültürel meselelere bakış açıları, sanat zevkleri günümüze göre farklılık göstermektedir. O toplumu etkileyen faktörler de farklı olacağına göre, söz konusu durumlar göz önünde bulundurulmadan yapılacak değerlendirmeler sağlıklı neticeler vermeyebilir.*

³⁶ Ali Nihad Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1981), s.30

³⁷ *Bir toplumun hangi sebeple olursa olsun, yeni bir edebiyat inşa edebilmesi ve bu edebiyatla özgün eserler verebilmesi için kendinden önceki dönemin edebi geleneğinden ve eserlerinden haberdar olup yararlanması bir zarurettir. Şair ve yazarlar bunu ihmal ettikleri takdirde eserleri, derinlikten mahrum, sathî ve basit birer anlatı olmaktan ileri gidemez. Özellikle Tanzimat’tan sonra yeni bir akım haline gelen batılılaşmanın etkisiyle yeni arayışlara giren şair ve yazarlarımız, Eski Türk edebiyatının zengin kaynaklarıyla beslenerek olgunlaştıktan sonradır ki ancak yeni ve özgün eserler verebilmişlerdir.*

aşıya muhtaçtır. Sonra kendi istidadına nazaran inkişaf edebilir. Türk Divan edebiyatının bu inkişafını tetkik etmek teşebbüse değer bir iştir”.³⁸

1970 yıllarından bu yana Türk kültürü ve edebiyatı üzerine çalışmalar yaparak Türk edebiyatının dünyada ilgi görüp okunmasında katkıları bulunan Walter G. Andrews’ın Eski Türk edebiyatı ile ilgili değerlendirmeleri dikkat çekicidir. Washington Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü’nde öğretim üyeliği yapmış olan Walter G. Andrews *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı* adlı kitabında Osmanlı toplumunu ve Eski Türk edebiyatını araştırarak Divan şiiriyle alakalı birtakım teoriler ileri sürmüştür. Bu teoriler, Eski Türk edebiyatıyla ilgili bu güne kadar ileri sürülen bazı yargıların yanlış olma ihtimalini gündeme getirmekle birlikte toplumun bu edebiyata yönelimini sağlayacak ipuçlarını da içinde barındırmaktadır. Walter G. Andrews, Divan şiirinin, teşekkül safhalarıyla Osmanlı toplum yapısındaki çeşitli kurumların ve dinamiklerin iç içe bulunduğunu; bunların, yüzyıllar boyu birbirini sürekli beslemek suretiyle değişerek devam ede geldiklerini ileri sürmektedir. **“Şiirin Sesi ve Türkçe Çevirisi konusunda üzerinde özellikle durmak istediğim üç nokta var: Birincisi, kanımca, Şiirin Sesi’ndeki temel teorik kusur, Osmanlı şiirinin yüzyıllarca değişmeden kalan yönleri hakkındaki düşüncelerimi yeterince net bir şekilde ortaya koyamamamdır. Kitapta Osmanlı şiiri öyle anlatılıyor ki, okur, şiirin temel tema ve ilişkilerinin 15. yüzyıl sonlarıyla 16. yüzyıldaki önemlerinin ve yorumlarının yüzyıllarca hiç değişmeden korunduğuna inandığımı sanabilir. Aslında, benim amacım değişimi ölçmek ve anlamak için bir zemin olarak kullanılacak kalıcı temalara (ve toplumsal analoglarına) ilişkin bir yaklaşım geliştirmek, bir dil oluşturmaya başlamaktır. Osmanlı şiirinin Osmanlı toplumuyla birlikte aralıksız olarak değiştiğine kesinlikle inanıyorum ve bu değişimin niteliği, hızı ve boyutları bugün hâlâ pek aydınlığa kavuşturulmuş değildir”.**³⁹

5- Eski Türk Edebiyatının Ölü Bilgilere Dayalı, Yaşamdan Uzak Bir Edebiyat Oluşu

Divan edebiyatıyla ilgili olumsuz eleştirilerden biri de onun ölü bilgilere dayalı bir edebiyat oluşu iddiasıdır. Bu olumsuz bakış açısıyla ilgili asıl mesele kanaatimizce şudur: Toplumun karşısında, yüz yıla yakın bir zamandır kullanılmayan, tanınmayan, kendine has özelliklerinden ve dildeki değişikliklerden dolayı da anlaşılamayan bir edebiyat var. Bu edebiyatla alakalı eğitici ve derin bilgilerin verilme imkânı bazı üniversiteler hariç ortadan kalkmış durumda. Şu kadar var ki, orta öğretimden üniversiteye kadar eğitim kurumlarında sembolik örnekler şeklinde tanıtılan ve vezinlerinin her zaman problem ve alay konusu edildiği bir edebiyatın yaşamdan uzak, ölü bilgilere dayalı bir edebiyat olduğunun iddia edilmesi, şaşılacak bir durum değildir herhalde.

Abdülbaki Gölpınarlı’ya göre Divan edebiyatı, müspet bilgiye değil, ölü bilgilere dayanır. Ona göre Müspet bilgi meydana gelir, gelişir, maddecilik doğar ve her tarafta hayatî bir dünya edebiyatı kurulurken Divan edebiyatı, hâlâ ölü bilgilere, zaman

³⁸ Annemarie Schimmel, “Alman Gözüyle Divan Edebiyatı”, *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, (İstanbul: Adam Yayınları, 1995) s. 55

³⁹ Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı: Osmanlı Gazelinde Anlam ve Gelenek*, (Orj. Poetry’s Voice, Society’s Song Ottoman Lyric Poetry), çev. Tansel Güney, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), s. 12

geçtikçe de daha ziyade ölen, çürüyen, kokan ve dağılan fikirlere sahiptir.⁴⁰ Gölpınarlı'ya göre bu edebiyatta şairler aynı mekânda, aynı hayallerle, aynı ifadelerle aynı dili kullanmışlar; böylece orijinallikten uzak eserler meydana getirmişlerdir. Dolayısıyla bu eserler, seslerini günümüze ulaştıramamışlardır.⁴¹

Orhan Şaik Gökyay, Abdülbaki Gölpınarlı'nın Divan edebiyatı hakkındaki bu eleştirilerinden fazlasıyla rahatsızlık duyar. Ona göre Gölpınarlı'nın ileri sürdüğü düşünceler, tenkit değil küfür üslubunda hakaretlerdir. Gökyay'a göre Gölpınarlı, bu ifadeleriyle bütün bir edebiyatı baştan sona kötöleyen ve bütün kıymetini hiçe indiren değerlendirmeleriyle; Bâkî, Fuzûlî, Nefî, Nedim, Gâlip gibi edebiyatımızın büyük şairlerinden başka; Tanzimat devrinin Ziya Paşa, Namık Kemal, Hâmid gibi yalnız şairlik yönleriyle değil, milleti uyandırmak için birçok hizmetlerde bulunmuş, büyük vatansever isimlerini bile yersiz ithamlarla inkâr etmeye yeltenmiştir. Gökyay, bu konudaki düşüncelerini şöylece özetler: **"Divan edebiyatında tabiat yok, aşk yok, cemiyet yok, o devrin akisleri yok, şehir yok, İstanbul yok. Yazar bundan az zaman önce Divan şairlerinde onların devirlerini de, bu devrin tasvirlerini de, İstanbul'u da, tarihte, coğrafyada ve bu gün de var olan ve bizim olan İstanbul'u da bulduğu halde garip bir hafıza yitikliği ile bunların hepsini bir solukta kaybetmiştir"**.⁴² Gölpınarlı, yazdığı eserlerden de anlaşıldığı üzere bu edebiyata incelikleriyle vakıf olan yazarlarımızdan biridir. Hal böyle iken yaklaşık altı yüz yıllık bir edebiyatı birçok yönüyle bildiğinden emin olduğumuz bir yazarımızın kendi mazisini bu denli ağır bir dille eleştirmesi, üzerinde durulması gereken bir husustur. Gölpınarlı'nın bu yaklaşımı, eskiyi kötölemenin marifet sayıldığı bir dönemde, ideolojik bir saikten mi kaynaklanıyor yoksa gerçekten Eski Türk edebiyatını ortaya koyan şair ve yazarlar, yüzyıllarca mensup buldukları toplumu gerçek dışı bir hayal âleminde avutarak uyuttular mı?... Görünen o ki bu mesele daha uzun yıllar tartışılmaya devam edecektir.

Annemarie Schimmel, Divan şiirinin baştanbaşa altınla süslenmiş bir levha gibi olduğunu, sonsuz bir âlemi içinde barındırdığını, büyük bir zekâ ve sanat ürünü olan bu işlenmiş levhayı anlamak için bu sanatın inceliklerini bilmenin yanında, ince düşünmek gerektiğini şöyle belirtir:⁴³ **"Fuzûlî, Bâkî, Nedim gibi olgun şairlerin gazel veya başka bir şekilde yazdıkları şiirlere bakarsak, bizce ilk görüşte baştanbaşa altınla süslenmiş bir levhaya benzer; daha uzun bakılınca bin bir teferruat görünür, arabesklerin muhtelif kısımları arasındaki muvazene belirir, en ufak yaprak ve goncalarından mevcut olan zarif çizgiler, gözle görülmeyen kıvrımlar gözükür. Böyle**

⁴⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, (İstanbul: Marmara Kitabevi, 1945), s. 38-47, 95-99

⁴¹ Gölpınarlı, *a.g.e.* s.39

⁴² Orhan Şaik Gökyay, "Divan Edebiyatı Kimin?". *TD*, LI1/424 (Nisan, 1987), s. 224-236

⁴³ *Cumhuriyet döneminin önemli şairlerden biri olan Abdürrahim Karakoç, bizzat yüz yüze yapmış olduğumuz bir mülakatında bize şöyle demişti: "Ben, öncelikle Divan şiirinin önemli eserleriyle beslenerek yetiştim. Köyümüzde, hem Eski Türk edebiyatına ait belli başlı eserler hem de halk edebiyatına ait eserler, köy odalarında büyük bir dikkatle okunurdu. Ben, öncelikle bu muhitin etkisinde söz konusu eserleri okuyarak şiir yazabildim". Merhum Karakoç ayrıca klasik şiirin kaynaklarından beslenmenin, her şair için daha mükemmel şiirler yazabilmek için bir zorunluluk olduğunu da vurgulamıştı.*

bir tezhibin, böyle bir gazelin bütün güzelliğini anlayabilmek için, her çizgisini itinalı ve titiz tahlil etmeye mecburuz ve bu şiirin en cazibeli tarafı belki bu sonsuz muammalarının çözülmesidir”.⁴⁴

Annemarie Schimmel, Eski Türk edebiyatında kullanılan söz oyunları, teşbih, cinas ve tasannu nevilerinin Batı edebiyatında da orta çağda kullanıldığını, ancak modern garp zihniyetinin bu gün böyle sanatları anlayamadığını; bu durumun modern garp ve şark edebiyatçıları tarafından eleştirildiğini söyler. Yani söz konusu sanat unsurları sadece Eski Türk edebiyatına mahsus şeyler değildir. Ayrıca batıda ortaçağın söz konusu özelliklere sahip şiirinden etkilenip onu modern şiirle kaynaştırmak isteyen şairlerin bulunduğunu da ilave eder. İslam kültür ve medeniyeti araştırmalarında önemli çalışmaları bulunan; Hallâc-ı Mansûr, Mevlânâ, Yûnus ve Muhammed İkbâl gibi İslam Tasavvufu'nun önemli şahsiyetlerinin ilim dünyasına tanıtan şarkiyatçı Annemarie Schimmel, Türk gençliğinin, bir gün Divan şiirini anlayıp ondan yararlanarak klasik edebiyatın kıymetli özellikleriyle modern sanat anlayışı arasında mükemmel bir sentez yapabileceğini; fakat -yaşadığı dönemi işaret ederek- bu gün itibarıyla bunun zor olduğunu belirtir.⁴⁵

Vasfi Mahir Kocatürk, Türk şair ve yazarlarının Eski Türk edebiyatına getirdikleri eleştiriler karşısında Divan şairlerinin yüzlerce yıl önce ulaştıkları merhaleye Avrupalı şairlerin ancak bu yüzyılda ulaşabildiklerini ifade eder. **“İşte mütekâmil ve olgun şark ruhunun edebiyata getirdiği bir estetik kadesi ki, bugünkü ilmî ve psikolojik esaslara hiç de yabancı değildir. Avrupa şairlerinin bugün vardıkları tekâmülü Türk şairleri bundan üç yüz sene evvel göstermişlerdir.”**⁴⁶

Cumhuriyet dönemine ait Milli Eğitim Bakanlarının en önemlilerinden biri olan ve Türk kültürüne Şark ve Garp klasiklerini kazandıran Hasan Âli Yücel, Divan şairlerinin sıradan insanlar olmadıklarını, birçoğunun zamanın gerektirdiği ilimlere ve sanat dallarına vakıf, donanımlı kişiler olduklarını belirtir. **“Her çağda ve her yerde, sanatın bütün dalları gibi edebiyat da o çağ ve o yerdeki yaşama, ölüm ve her ikisine bağlı bilgilerden kök alır... Hemen hepsi medresede yetişmiş veya o yoldan bilgilenmiş olan Divan şairleri, yaşadıkları çağın ilim ve felsefesiyle yoğrulmuşlar, eserlerinde bu kaynaklardan birçok anlatma vasıtaları alıp kullanmışlardır... Divan'ının önsözünde, şairliği tamam etmek için tefsir ile hadisten, hendese ile felsefeye kadar öğrendiğini söyleyen Fuzûlî, ümmet devri için hemen her şairin tuttuğu yolu göstermiş oluyor.”**⁴⁷

Milletlerin geçmiş devirlerindeki edebî eserlerini sevmeleri gerektiği gibi, Divan şiirinin de sevilmesi ve tanınması gerektiğini, çünkü toplumların kültürlerinde devamlılığın esas olduğunu vurgulayan Orhan Okay; Eski Türk edebiyatından uzaklaşmamızın sebeplerini öncelikle batılılaşma politikalarının sonucu, toplum yapısının değişmesine; buna bağlı olarak dilin sadeleşmesi ve yazı sisteminin değişmesine bağlıyor. **“Divan**

⁴⁴ Schimmel, *a.g.e.* s. 58

⁴⁵ Schimmel, *a.g.e.* s.59

⁴⁶ Vasfi Mahir Kocatürk, “Divan Edebiyatı, Halk Edebiyatı,” *Varlık Dergisi*, 15 Ocak 1936, N: 61, s.201

⁴⁷ Hasan Âli Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, (İstanbul: Remzi Kitaphanesi, 1932), s. 141-148

Edebiyatının ilgi kaybetmesi hiç şüphesiz sadece bu hücumların doğurduğu bir hadise değildir. Tanzimat'tan beri gitgide değişen toplum yapısı, İkinci Meşrutiyet'ten sonra hızlanan dilin sadeleşmesi hareketi, nihayet Cumhuriyet'ten sonra yazı sisteminin değişmesi, haliyle bu şiiri gittikçe bizden uzaklaştırdı. Bir arkeolojik kalıntı gibi birkaç mütehasşısın anlayışına ve lise kitaplarında çok sınırlı birkaç örnekten alınabilecek bir zevke terk edildi. Devletin kültür politikası da bu akımı sürükleyici ve destekleyici bir güç oldu".⁴⁸

Ömer Seyfettin, Türklerin Divan edebiyatı gibi bir olguyu meydana getirmelerinin, ulaştığı seviye itibariyle dünyada bir benzerinin bulunmadığını söyleyerek onu, Osmanlı imparatorluğunun kuruluşuna denk bir başarı olarak görmektedir. Ona ilgi gösterilmemesinin nedenini ise imparatorluğun çöküşüne bağlamaktadır: "**Osmanlı İmparatorluğunu tesis eden Türklerin en muhteşem eserlerinden biri de Divan edebiyatıdır. Bu öyle bir sanat eseridir ki başka milletlerin tarihlerinde emseline tesadüf muhaldir. Modeli Acem edebiyatıdır. Fakat bu tarz içinde Bâkî gibi, Nef'î gibi dâhiler taklit olan bu müesseseyi aslının fevkine çıkarmışlardır. Lâkin bu haşmet imparatorluğun şaşasıyla bir hizada yürür. İmparatorluğun inhitatı Divan edebiyatını da inhitata sürüklemiştir.**"⁴⁹

Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı* adlı kitabında, Divan şiirine getirilen eleştirilerin, aslında esassız olduklarını ve bunların temelinde dünya görüşlerinin ve siyasi unsurların yer aldığını ifade eder: "[p]olitik, sosyal ve kültürel etmenler yargıları [...] öylesine etkiledi ki, bu yargılar Osmanlı Divan şiirini değil, o dönemin koşullarında geçerli olan yaygın ve köklü dünya görüşünü yansıtmaktadır".⁵⁰

Sonuç

Eski Türk edebiyatı ile ilgili geçmişten günümüze, birçok değerlendirme ve tartışma yapılmıştır. Osmanlı devletinin Batılılaşma politikasına bağlı olarak ilan edilen Tanzimat Fermanı'ndan sonra yoğunlaşarak gelişen tartışmalar, İstanbul'dan başlayarak imparatorluğun diğer bölgelerine yayılmıştır. Özellikle "eski-yeni" kavramı çevresinde şekillenen bu tartışmalar onun hem biçimsel yapısı hem de içeriği ile ilgilidir. Yukarıdaki çalışmada yerli ve yabancı bazı aydınların Eski Türk edebiyatıyla ilgili düşüncelerinden derlenen bakış açıları birkaç başlık altında analiz edilmiştir. Aydınların değerlendirmelerinde Eski Türk edebiyatı ile ilgili bazı hususların öne çıktığı müşahede edilmiştir. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

a- Eski Türk Edebiyatına Tümüyle Karşı Olanlar: Bunlara göre Eski Türk edebiyatı hiçbir cihetle Türklerin hayatını yansıtan bir edebiyat değildir. Şekil ve muhteva bakımından Arap ve Acem edebiyatlarının niteliklerini taklit eden, Türk dili ve

⁴⁸ Orhan Okay, "Eski Şiirimize Yaklaşmak", *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, (İstanbul: Adam Yayınları, 1995) s. 96

⁴⁹ Nazım Hikmet Polat, "Yeni Lisan'da Divan Edebiyatı Eleştirisi", *Türk Dili Dergisi*, 821, (Ankara, 2020): 28

⁵⁰ Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı: Osmanlı Gazelinde Anlam ve Gelenek*, (Orj. Poetry's Voice, Society's Song Ottoman Lyric Poetry), çev. Tansel Güney, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000),s. 29

edebiyatının yüz yıllar boyu özgün gelişmesini engellemiş olan bir edebiyattır. Bu edebiyatı bütün nitelikleriyle, tamamen terk etmeden Türk dili ve edebiyatının gelişmesi ve çağdaş dünyada bizleri temsil etmesi mümkün değildir.

b- Eski Türk Edebiyatına Karşı Olduğu Halde Onun Olumlu Taraflarını Gerekçe Göstererek Büsbütün Kötülemenin Doğru Olmadığını Savunanlar: Bunlar, yaşadıkları zaman itibarıyla doğu ve batı kültürüne vakıf olan aydınlardır. Eski Türk edebiyatına birçok bakımdan derinlemesine nüfuz etmiş kimselerdir. Dolayısıyla bir milletin, köklü tarihinden aldığı fitri yetenekle meydana getirdiği edebi birikimi tamamen terk etmenin, toplumun kültürel bünyesinde meydana getireceği tahribatı hisseden kimselerdir. Onlara göre bu edebiyat tüm yönleriyle artık geçerli olmayabilir. Ancak onun Türk diline, Türk şiir sanatına ve kültür hayatına kazandırdığı önemli zenginlikler vardır. Bunların tamamen terk edilmesi ve kültür hayatından silinmesi doğru değildir.

c- Eski Türk Edebiyatını Her Bakımdan Savunanlar: Eski Türk edebiyatını tavizsiz bir şekilde savunanlar, başkalarının bu edebiyatla ilgili eleştirilerini şiddetle reddeden ve onda herhangi bir kusur görmeyenlerdir. Türk toplumunun bu zamana kadar elde ettiği birçok başarıyı ve gelişmeyi ona bağlayanlardır. Bunlara göre Eski Türk edebiyatı Türk milletin bu zamana kadar meydana getirdiği en önemli başarıdır. Eski Türk edebiyatına karşı olanlar, dünya görüşlerinden dolayı ona karşı çıkmaktadırlar. Bu edebiyata objektif bir şekilde bakamadıklarından, onun güzelliklerini görememektedirler. Bu sebeple onların, bu edebiyata getirdikleri eleştirilerden ciddi rahatsızlık duyarlar.

d- Eski Türk Edebiyatına Tarihi Süreç Ve Konjonktür Gereği Karşı Olanlar: Bu zümre, Eski Türk edebiyatını birçok bakımdan derinlemesine bilen kişilerdir. Ayrıca bu edebiyatın kendilerine kazandırdığı imkânlarla toplumda yer edinen kimselerdir. Ancak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar devam eden süreçte devletin ve toplumun, batılılaşma siyasetine bağlı olarak geldiği nokta itibarıyla eski düzenin artık devam edemeyeceği kanaatinde olanlardır. Bunlar, Eski edebiyatı bir taraftan eleştirirken diğer taraftan ondaki bazı güzellikleri gerekçe göstererek daha ılımlı yaklaşımını tavsiye etmektedirler.

e- Yabancı Araştırmacılar Ve Yazarlar: Bu çalışmadaki örneklerden hareketle diyebiliriz ki Eski Türk edebiyatıyla ilgili tartışmalarda, Türk aydınlarından daha objektif hareket eden yazarlar, yabancı yazarlar olmuştur. Değerlendirmelerinde Divan edebiyatına ciddi eleştirilerde bulunanlar da dâhil olmak üzere yabancı yazarlar, Eski Türk edebiyatıyla ilgili orijinal ve dikkat çekici tespitlerde bulunmuşlardır. Bu tespitler, yerli aydınlarda görüldüğü üzere dünya görüşü ve ideolojik yargılara dayanmadığı için daha objektif olarak kabul edilebilir.

Eski Türk edebiyatının mahiyetiyle alakalı tarihi süreç içerisinde birçok bakış açısı ve değerlendirme yapılmıştır. Yukarıda bir örneğini sunduğumuz değerlendirmeler onun olumlu taraflarının yanı sıra olumsuz olarak görülen yönleriyle de ilgilidir. Binaenaleyh, karşılıklı değerlendirmelerin tümünde belli ölçüde gerçeklik payının bulunduğunu kabul etmek gerekir. Eski Türk edebiyatının lehinde ve aleyhinde ileri sürülen görüşleri, sosyal bilimlerin genel mantığı bakımından ak ve kara olarak değerlendirme imkânı da yoktur. Ayrıca Eski Türk edebiyatının geçmiş yıllarda olduğu gibi bu gün de toplumun

geçmişte olduğu gibi bundan sonra da devam edecektir. Günümüz okuyucularını da göz önünde bulundurursak söz konusu tartışmaların yakın bir gelecekte halledilebileceğini düşünmek kanaatimizce iyimser bir yaklaşım olacaktır.

Kaynakça

- Anday, M. C. "Eski Şiirimiz", *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, İstanbul: Adam Yayınları, 1995.
- Anday, M. C. *Maddecilik ve Ülkücülük*, İstanbul: Sander Yayınları, 1977.
- Andrews, W. G. *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı: Osmanlı Gazelinde Anlam ve Gelenek*, (Orj. Poetry's Voice, Society's Song Ottoman Lyric Poetry), çev. Tansel Güney, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Asiltürk, B. "Sabahattin Eyuboğlu'nun Şiir Görüşü", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul, 2014): Cilt 1, Sayı 1.
- Ataç, "Şiirimiz Üzerine", *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, İstanbul: Adam Yayınları, 1995.
- Beyatlı, Y. K. *Güzel Yazılar Denemeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
- Bilgegil, M. K. *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1970.
- Enginün, İ. *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)* İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.
- Eyüboğlu, S. "Yeni Türk Sanatçısı ya da Frenk'ten Türk'e Dönüş", *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Haz. Ahmet Necdet, İstanbul, Adam Yayınları, 1995.
- Gökyay, O. Ş. "Divân Edebiyatı Kimin?". *TD*, L11/424, Nisan, 1987.
- Gölpınarlı, A. *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, İstanbul: Marmara Kitabevi, 1945.
- Gölpınarlı, A. "Divan Edebiyatı Ölü Bilgilere Dayanır", *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, İstanbul: Adam Yayınları, 1995.
- İlhan, N. "Yeninin İçinde Eski: Tanzimat Dönemi Romanlarına Divan Şiirinin Yansıması" *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* (2012): Volume 7/4.
- Kaplan, M., Enginün, İ. & Emil, B. *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, C: III*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1994.
- Kocatürk, V. M. "Divan Edebiyatı, Halk Edebiyatı,", *Varlık Dergisi*, 15 Ocak 1936, N:61.
- Köprülü, M. F. *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980.
- Levend, A. S. *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.
- Levend, A. S. "Divan Edebiyatı Nedir Ne Değildir?", *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, İstanbul: Adam Yayınları, 1995.
- Levend, A. S. *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1962.
- Mutluay, R. *100 Soruda Türk Edebiyatı*, Birinci Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.

- Mutluay, R. "Klasik Bir Sanat Sayılabilir mi?", *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, İstanbul: Adam Yayınları, 1995.
- Nayır, Y. N. "Cumhuriyetin On beş Yılında Edebiyatımız", *Varlık Dergisi*, Ankara, Kasım 1938, c. 128.
- Necdet, A. "Divan Şiirinin Gelişimi", *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, İstanbul: Adam Yayınları, 1995.
- Okay, O. "Eski Şiirimize Yaklaşmak", *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, İstanbul: Adam Yayınları, 1995.
- Paşa, Z. "Şi'r ve İnşâ", *Hürriyet*, Nr. 11, 20 Cemâziye'l-Evvel 1285 / 7 Eylül 1868, Londra: 1868, *Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)*, Eksiksiz Tüm Koleksiyon, 1. bs., İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları, 2018), C. 1.
- Polat, N. H. "Yeni Lisan'da Divan Edebiyatı Eleştirisi", *Türk Dili Dergisi*, 821, (Ankara, 2020): 28.
- Schimmel, A. "Alman Gözüyle Divan Edebiyatı", *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, (İstanbul: Adam Yayınları, 1995.
- Solok, C. K. "Divan Şiirine Uzaktan Merhaba", *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, İstanbul: Adam Yayınları, 1995.
- Tanpınar, A. H. *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitapevi, 1985.
- Tarlan, "Divan Edebiyatı Üzerine", *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, ed. Ahmet Necdet, İstanbul: Adam Yayınları, 1995.
- Tarlan, A. N. *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1981.
- Yücel, H. A. *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, İstanbul: Remzi Kitaphanesi, 1932.

Extended Abstract

Old Turkish literature is a phenomenon that started in the eighteenth century and continued until the second half of the nineteenth century, encompassing the feelings, thoughts and life adventure of Turkish society for about six centuries. The fact that this literature is theoretically closely tied to Islamic culture, that it initially took Persian literature as an example, that it continued under its influence for many years, and that it has the quality of a literature produced mainly with Arabic-Persian words, especially after the second half of the nineteenth century, with the influence of Westernization movements, began to be perceived as a serious problem and was subjected to negative evaluations. General criticisms of Old Turkish literature were voiced by some Turkish poets and writers in the seventeenth and eighteenth centuries. Criticism of the basic elements of literature gained momentum in the nineteenth century as Turkish intellectuals turned to Europe in search of a new civilization. These criticisms intensified after the changes in social and cultural life with the renewal movements implemented in the state system and reached their peak in the republican period with the ideological encouragement and guidance of the new regime and have continued until today.

In this study, the nature of Old Turkish literature, which has a very comprehensive nature, and the problems related to its present-day aspect are examined on the basis of the brief evaluations and criticisms of some intellectuals; their positive and negative evaluations of the problem in question are analyzed. In addition, based on this, what can be done for today's society to benefit from the accumulation of a literature that has been in question in the cultural and civilizational climate of the Turkish nation for nearly a thousand years has been researched based on the literature and explained as suggestions in the conclusion section.

There have been many evaluations and discussions about Old Turkish literature from past to present. The debates, which intensified after the Tanzimat Edict, which was declared in line with the Westernization policy of the Ottoman state, started in Istanbul and spread to other parts of the empire. These debates, especially shaped around the concept of "old-new", are related to both its formal structure and its content. The results obtained from the evaluations of local and foreign intellectuals, including their thoughts on literature, are categorized and analyzed under a few main headings. These headings are as follows:

a-Those who are completely against Old Turkish Literature: According to them, Old Turkish literature is in no way a literature that reflects the life of Turks. It is not possible for Turkish language and literature to develop and represent us in the modern world without completely abandoning this literature with all its qualities.

b- Those who, despite being against Old Turkish Literature, argue that it is not right to denigrate it completely by citing its positive aspects: According to them, this literature may no longer be valid in all its aspects. However, there are important riches it has brought to Turkish language, Turkish poetry and cultural life. It is not right to completely abandon these and erase them from cultural life.

c- Those who defend Old Turkish Literature in all respects: Those who attribute many achievements and developments of Turkish society up to this time to it. According to them, Old Turkish literature is the most important achievement of the Turkish nation up to this time. Those who oppose Old Turkish literature oppose it because of their world view. Since they cannot look at this literature objectively, they cannot see its beauties.

d- Those who oppose Old Turkish Literature due to the historical process and conjuncture: These are those who are of the opinion that the old order can no longer continue due to the point reached by the state and society in the process from the Ottoman Empire to the Republic, depending on the westernization policy. While criticizing the old literature on the one hand, they also recommend a more moderate approach, citing some of its beauties.

e- Foreign Researchers and Writers: Based on the examples in this study, we can say that foreign writers have been more objective than Turkish intellectuals in discussions about Old Turkish literature. Foreign authors, including those who seriously criticized Divan literature in their evaluations, made original and remarkable determinations about Old Turkish literature. These determinations can be considered more objective since they are not based on worldview and ideological judgments as seen in domestic intellectuals.